

Hvordan har de fattige det?

Når vi hører ordet fattig, tenker de fleste av oss umiddelbart på det sultne barnet eller den slitne uteliggeren. Vi tenker ikke på "den som har mindre enn 50 prosent av disponibel medianinntekt". Men hvilke levekår gjemmer seg bak vår tekniske fattigdomsdefinisjon? I denne artikkelen skal vi se at fattigdom kan arte seg på mange måter, og at det slett ikke er sikkert at den som er inntektsfattig har elendige materielle og sosiale levekår.

Tone Fløtten

Den norske fattigdommen har blitt viet stor oppmerksomhet de siste årene. Lenge var den offentlige selvforståelsen at vår gode velferdsstat hadde utryddet problemet, men i overgangen til det nye årtusenet kom fattigdomsproblemene på dagsordenen. Flere organisasjoner rettet oppmerksomheten mot den dårlige økonomien til utsatte grupper, Fattighuset ble etablert og det kom flere forskningsrapporter som viste at lav inntekt og dårlige levekår var et problem også i vårt rike land. I dag har fattigdomsbegrepet igjen glidd inn i dagligtalen og de fleste er enige i at det finnes folk det er riktig å kalle fattige i dette landet.¹

Fattigdom – ett problem eller mange?

Vi har mange antakelser om hvordan de fattige har det. Vår bekymring er ikke begrenset til frykten for at folk skal ha lite penger. Det er like gjerne de mulige *følgerne* av lav inntekt som er problemet. Vi frykter at folk med lav inntekt vil ha problemer med å skaffe seg/opprettholde en materiell levestandard som står i et rimelig forhold til det som er vanlig i samfunnet. Vi frykter også at de vil få problemer med å delta i samfunnslivet på lik linje med andre. I dagligtalen vil skillet mellom "å være blakk" og "å være fattig" nettopp illustrere at det er ikke bare pengemangelen i seg selv som er problemet, men også det den er antatt å føre med seg. Et viktig spørsmål blir da hvor vi skal sette skillet mellom "blakk" og "fattig"; *hva* skal kalles fattigdom? Hva skal man egentlig mangle, og hvor stor må denne mangelen være, før det er riktig å kalle noen for fattig?

I jakten på "den ekte" fattigdommen har mange definisjoner blitt tatt i bruk, og her ligger både noe av styrken og svakheten i den norske fattigdomsdebatten. Ved å la fattigdom defineres på forskjellige måter, får man et flerdimensjonalt bilde av situasjonen, noe som kan gi grunnlag for bedre forståelse. På den andre siden risikerer man at det blir uklart for folk flest, så vel som for beslutningstakerne, hva som egentlig er problemet. Det kan være forvirrende at forskjellige aktører opererer med forskjellige forståelser av fattigdom, og ikke minst er det forvirrende at det ofte er en uklar sammenheng mellom de ulike fattigdomsmålene som benyttes.

Hensikten med denne artikkelen er ikke å komme fram til *det* eneste rette fattigdomsmålet. Et slikt mål finnes rett og slett ikke. Formålet er snarere å se nærmere på forholdet mellom fattigdom og andre levekårsproblemer. Er det slik at dårlige levekår hoper seg opp hos de fattige? Innenfor den internasjonale forskningslitteratur finnes det studier som viser at sammenhengen mellom fattigdom og materielle levekårsproblemer er forholdsvis svak (se for eksempel Halleröd 1995, Mayer og Jencks 1988, Muffels mfl.1992,

Tone Fløtten er forskningsleder i Forskningsstiftelsen Fafo (Tone.Floetten@fafo.no).

Nolan og Whelan 1996). Også i norsk sammenheng har det blitt gjennomført analyser av forholdet mellom lav inntekt og enkelte aspekter ved folks materielle levekår, og konklusjonen her er den samme (Andersen mfl. 1995, Fløtten 1999). Bildet er imidlertid ikke entydig. En ny studie fra EU konkluderer med at det er en sterk sammenheng mellom noen former for levekårsproblemer og lav inntekt (Eurostat 2003), og det finnes også norske studier som påpeker en klar hopning av levekårsulemper blant fattige (Andersen 1999).

Få studier har spesifikt omhandlet forholdet mellom inntektsfattigdom og ulike former for *sosiale* levekårsproblemer. I denne artikkelen blir derfor perspektivet utvidet slik at også sosiale forhold inkluderes i analysen, og spørsmålet blir: har de fattige oftere materielle levekårsproblemer og sosialt ekskludert enn resten av befolkningen?

Kan vi snakke om fattigdom i Norge?

Tradisjonelt har ordet fattigdom blitt forbundet med sult, nød og hjemløshet, altså med situasjoner som er langt unna den virkelighet de fleste nordmenn befinner seg i. Og det er heller ikke slike forhold som trekkes fram i den offentlige debatten. Det er bred enighet om at fattigdom er et relativt fenomen, og at fattigdom dreier seg om det å ha levekår/økonomi som er langt dårligere enn det som er vanlig i samfunnet. I de fleste diskusjoner om fattigdom tas det da også utgangspunkt i folks økonomiske situasjon, og inntekt er den klart mest utbredte fattigdomsindikatoren. Det er riktignok uenighet om hva slags inntektsmål man skal basere fattigdomsmålet på, hvor lav inntekten skal være, og hvor lenge den skal ha vært så lav, før fattigdom inntreffer. Men dette er mer tekniske diskusjoner som ikke rokker ved oppfatningen av at inntekt gir et godt bilde av om folk er fattige eller ikke.² I denne artikkelen vil vi derfor benytte en innteksdefinisjon på fattigdom, og definere som fattige de som har en disponibel inntekt som er lavere enn 50 prosent av medianinntekten et gitt år.³ Studenter er utelatt fra analysene. De har riktignok ofte lav inntekt, men siden dette for de fleste studenter er et forbigående problem; siden vi ikke har informasjon om lån/stipender og siden det er sannsynlig at mange studenter får noe økonomisk hjelp fra sine foreldre, er det vanlig å utelate disse fra fattigdomsanalyser.

Hva er sosial eksklusjon?

Så er spørsmålet hva som menes med begrepet sosial eksklusjon. Dette begrepet er langt nyere enn fattigdomsbegrepet, og det har ikke vært en del av samfunnsdebatten før de siste par tiårene. I dag vil vi i mange sammenhenger se at sosial eksklusjonsbegrepet har erstattet fattigdomsbegrepet, og at det å være ekskludert brukes som en betegnelse på mange former for problemer eller utenforskap. Det er ikke rom for noen omfattende diskusjon av begrepet i denne artikkelen, men vi skal likevel unne oss et lite overblikk.⁴

Eksklusjonsbegrepet ble introdusert i den franske sosialpolitiske debatten på begynnelsen av 1970-tallet. De franske politikerne erkjente at en betydelig andel av befolkningen hadde svært dårlige levekår, til tross for mange år med fattigdomsreduserende politikk. Fokus ble rettet mot dette problemet, som i den franske debatten altså ble kalt sosial eksklusjon. Mange grupper var representert, men felles for dem alle var at de på en eller flere måter var utenfor fellesskapet og at de manglet økonomisk støtte fra tradisjonelle velferdsordninger. Med den økonomiske krisen på 1980-tallet ble betegnelsen sosial eksklusjon stadig oftere benyttet (Martin 1996) og etter at EU tok

begrepet inn i sitt vokabular, ble det for alvor et sentralt begrep i den europeiske sosialpolitiske debatten. I dag er det sosial eksklusjon, ikke fattigdom, som er det sentrale sosialpolitiske tema innenfor EU.⁵

Også innenfor den tradisjonelle fattigdomsforskningen er det et sterkt fokus på den mulige konsekvens fattigdom har for folks sosiale deltakelse.⁶ Dreiningen av oppmerksomhet mot sosial eksklusjon innebærer dermed ikke nødvendigvis noe nytt. Det er dessuten uklart hvordan eksklusjon skal defineres og operasjonaliseres. Forskningslitteraturen tyder ikke på at det er enklere å enes om en definisjon av sosial eksklusjon enn det er å enes om hva fattigdom er. Mange forskjellige definisjoner er foreslått, og i ulike studier benyttes ulike operasjonaliseringer av begrepet.

For at eksklusjonsbegrepet skal fortjene en plass som et av de mest sentrale begrepene innenfor sosialpolitikk og velferdsforskning, må begrepet avklares. Ofte blir det flerdimensjonale ved eksklusjonsbegrepet framhevet som begrepets styrke, men da må også indikatorene som benyttes for å studere eksklusjon gjenspeile noe mer/annet enn fattigdomsbegrepet. Flere dimensjoner kan være aktuelle, og det er ikke uvanlig å legge vekt på variabler som folks forhold til arbeidslivet, folks forhold til det sivile samfunn, folks medborgerrettigheter og folks sosiale forhold (se for eksempel Berghman 1995, Burchardt 2000, Fløtten 2003). I denne artikkelen vil vi ikke la begrepet favne så vidt. Vi skal tvert imot begrense oss til én dimensjon ved den sosiale eksklusjonen, nemlig den som angår folks relasjoner til hverandre.

Fattigdom og materielle levekårsproblemer

Når vi snakker om fattigdom, antar vi gjerne at de fattige har en rekke alvorlige levekårsproblemer. De fattige må hente mat hos Frelsesarmeen, de bor dårlig, de kan ikke betale strømregningen, de har dårlig helse og de kan ikke unne seg de velferdsgoder som andre tar for gitt. Spørsmålet er *hvor* vanlig det er at folk har akkumulerte levekårsproblemer av denne typen. Er det slik at fattige i stor grad sliter med en lang rekke andre levekårsproblemer også?

Det kan være aktuelt å se på flere forskjellige problemer i denne forbindelse. Vi har i første rekke konsentrert oss om et knippe materielle levekårsproblemer, og tatt utgangspunkt i data som er tilgjengelige i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser,⁷ nærmere bestemt boforhold, tilgang til sentrale forbruksartikler, sosialhjelpsmottak og i hvilken grad folk selv opplever sin økonomi som problematisk. Opplysninger om de to første indikatorene er hentet fra Levekårsundersøkelsen 1995, de to siste fra Levekårsundersøkelsen 1998. Følgende definisjoner avgjør om et individ har et bestemt materielt problem eller ikke:

- Dårlig bostandard: Problemgruppen er de som har minst tre av følgende fem problemer knyttet til bolig: ikke bad/dusj inne i bolig; ikke WC inne i bolig; bor trangt; er plaget av støy i boligen; er plaget av forurensning eller lukt i boligen.
- Mangel på forbruksartikler: Problemgruppen er de som mangler minst en av de tre sentrale forbruksartiklene bil, fryser eller vaskemaskin.
- Egenrapporterte økonomiske problemer: Problemgruppen er de som ofte har problemer med å klare løpende utgifter eller ikke økonomi til å klare en uforutsett utgift på 3 000 kroner.
- Sosialhjelpsmottak: Problemgruppen er de som bor i en husholdning der noen mottok sosialhjelp i løpet av året.

Figur 1 gir en oversikt over hvor vanlig det er at henholdsvis fattige og ikke-fattige har disse formene for materielle levekårsproblemer. For det første viser figuren at det er stor variasjon med hensyn til hvor utbredt de ulike levekårsproblemene er. Mens knapt noen har dårlige boforhold, rapporterer en forholdsvis stor andel av befolkningen problemer med økonomien sin. For det andre ser vi at de som er definert som fattige, gjennomgående har større problemer enn de ikke-fattige. Det tredje, og mest interessante funnet i denne sammenheng, er at de aller fleste fattige *ikke* har noen av de problemene som vi her har sett på. Det mest omfattende problemet er det å ha en opplevelse av at økonomien er problematisk, men selv her oppgir mer enn 2 av 3 inntektsfattige at dette ikke er noe stort problem. Og i andre enden av skalaen finner vi at 98 prosent av de inntektsfattige ikke har det som her er definert som dårlige boforhold.⁸

Den lave graden av overlapp mellom inntektsfattigdom og levekårsproblemer vil umiddelbart få oss til å lure på om de vi har definert som fattige, faktisk "fortjener" denne betegnelsen, men før vi kommenterer dette nærmere, skal vi se på forholdet mellom inntektsfattigdom og sosiale problemer.

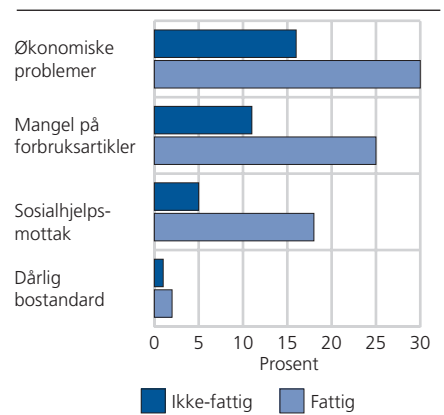
Fattigdom og sosiale levekårsproblemer

Som nevnt ovenfor, finnes det mange ulike definisjoner på sosial eksklusjon. Her har vi valgt å legge vekt på én enkelt dimensjon ved begrepet, nemlig om folk har gode relasjoner til andre. For mange vil denne dimensjonen ligge nær opptil kjernen av eksklusjonsbegrepet. Det bærer jo nettopp bud om at vi er opptatt av folks forhold til verden rundt seg generelt, og andre mennesker spesielt. Så kan man selvfølgelig diskutere hvilke sider ved de sosiale relasjonene som skal inngå i en eksklusjonsdefinisjon, og hvor svake de sosiale relasjonene må være før man kan kalle noen ekskludert, men her skal vi ikke gjøre det vanskeligere enn at vi ser på forholdet mellom inntektsfattigdom, det å ha lite sosial kontakt med familie/venner, det å ikke ha en fortrolig venn, det å ofte føle seg ensom og det å ha problemer med å få hjelp og støtte i vanskelige situasjoner.

Resultatene i figur 2 tyder på er det en forholdsvis liten andel av befolkningen som har de sosiale problemene jeg her har valgt å se på. Det mest utbredte problemet, er problemet med å få økonomisk hjelp ved behov, men selv dette angår mindre enn 15 prosent av befolkningen. Generelt kan vi si at resultatene i figur 2 minner om resultatene i figur 1, i den forstand at det er stor variasjon i hvor utbredt de ulike sosiale problemene er. En annen likhet mellom de to figurene er at de fleste fattige heller ikke har de *sosiale* problemene som er studert. Den viktigste forskjellen mellom figurene er forholdet mellom de fattige og de ikke-fattige. Mens de fattige gjennomgående har dårligere materielle levekår enn de ikke-fattige, er ikke forskjellen like tydelig på det sosiale området. De fattige oppgir på den ene siden noe oftere enn andre at de er ensomme, at de mangler en god venn og at det er vanskelig å få personlig støtte.⁹ På den andre siden har de mer sosial kontakt enn de ikke-fattige, og de har ikke større problemer med å få økonomisk hjelp.

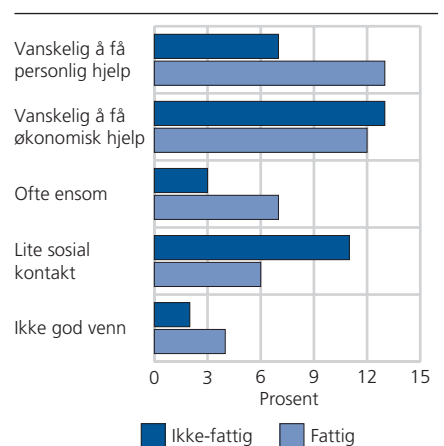
Vi finner altså ikke et entydig bilde der de fattige gjennomgående har elendige materielle og sosiale levekår. Tvert i mot gir analysene bilde av at de fattige og ikke-fattige er likere enn vi kanskje trodde i utgangspunktet.

Figur 1. Andel fattige og ikke-fattige som har ulike former for materielle levekårsproblemer. Norge 1995 (mangel på forbruksartikler og dårlig bostandard) og 1998 (økonomiske problemer og sosialhjelpsmottak). Studenter utelatt

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1995 og 1998.

Figur 2. Andel fattige og ikke-fattige som har ulike former for sosiale problemer. 1998. Studenter utelatt

Kilde: Levekårsundersøkelsen 1998.

Spørsmålet blir for det første hvordan dette lave samsvaret kan forklares og for det andre hva det betyr for vår forståelse av den norske fattigdommen.

Har vi ikke "ekte" fattige i Norge?

Hvis vi i utgangspunktet har en oppfatning om at det er en sterk sammenheng mellom fattigdom og andre levekårsproblemer, blir oppgaven å forklare hvorfor denne enkle analysen ikke viste nettopp dette. Det første vi da må åpne for, er at de definisjonene vi bruker, er feil. Enten har vi ikke klart å fange fattigdommen, eller så har vi konsentrert oss om feil levekårsproblemer.

For å ta det siste først: En ny Eurostat-studie (Eurostat 2003) konkluderer som sagt med at sammenhengene mellom materiell deprivasjon og inntektsfattigdom er meget sterk, men det er (minst) to viktige forhold som skiller Eurostats analyser fra analysene i denne artikkelen. For det første studerer Eurostat andre indikatorer enn de som er analysert her, for eksempel mulighet til å spise kjøtt hver annen dag, reise på en ukes ferie hvert år og erstatte utslitte møbler. Sammenhengen mellom inntektsfattigdom og denne typen indikatorer er langt sterkere enn sammenhengen mellom inntektsfattigdom og mangel på vanlige forbruksartikler eller lav bostandard (jf. tabell 7.1, 7.2 og 7.3 i Eurostat 2003). For det andre blir Eurostats generelle konklusjon sterkt modifisert dersom vi avgrenser oss til å se på de medlemslandene som minner mest om Norge, for eksempel Danmark. For Danmarks del er sammenhengene langt svakere enn for alle de andre landene, både når det gjelder deprivasjon på indikatorer som mulighet til å spise kjøtt, erstatte møbler og lignende, og indikatorer av den typen som har blitt analysert i denne artikkelen.¹⁰

Et annet forhold som kan bidra til å forklare den svake sammenhengen mellom inntektsfattigdom og de materielle og sosiale levekår som her har blitt studert, er det faktum at vi vet at andre forhold enn inntekt har betydning for fordelingen av disse levekårene. Vi vet for eksempel at eldre mennesker oftere enn yngre er uten bil, men det er ikke eldres økonomi som først og fremst er årsaken til mangelen på dette materielle godet. Likeledes vet vi at unge mennesker ofte har mye sosial kontakt, selv om de (i alle fall i perioder) kan ha svært lav inntekt. Slike, og lignende eksempler, er med på å forklare hvorfor vi ikke finner en entydig sammenheng mellom inntektsfattigdom og dårlige levekår når vi studerer hele befolkningen under ett.

Hvis ikke våre levekårsindikatorer er feil, kunne det hende vi ville finne sterkere sammenhenger hvis vi bare konsentrerte oss om de kronisk fattige. Det er så vidt vi vet ikke studier der langtidsfattigdom og de her beskrevne sosiale problemer er studert, men studier av forholdet mellom fattigdom og materielle problemer tyder ikke på at sammenhengene blir særlig mye sterkere om vi avgrenser analysen til de kronisk fattige (Whelan mfl. 2002). Igjen er det imidlertid et par unntak som må nevnes. Det ene er igjen Eurostats studie, som viser at risiko for å ha ulike levekårsproblemer er sterkere jo lenger man har vært fattig, men også her finner vi at utslagene er forholdsvis små i et land som for eksempel Danmark. Det andre unntaket er en studie fra Statistisk sentralbyrå (2003), som viser at nær en tredel av de som tilhørte en husholdning som mottok sosialhjelp i perioden 1999-2001, hadde vedvarende lav inntekt. Sammenhengen mellom lav inntekt og sosialhjelp er altså langt sterkere for de med vedvarende lav inntekt enn for de som bare har lav inntekt et enkelt år.

En annen forklaring på den svake sammenhengen mellom de ulike problemene, kunne være at vi ved å benytte levekårsdata mister for mange av dem det er rimelig å anta at vil ha både store økonomiske problemer og andre levekårsproblemer. Levekårsundersøkelsen er en utvalgsundersøkelse og antakelig er noen av samfunnets mest utsatte grupper ikke representert, for eksempel rusmiddelmissbrukere og hjemløse. Vi vet også at frafallet i levekårsundersøkelsen er skjevt, og at de som svarer i undersøkelsen, har noe høyere inntekt enn de som lar være å svare (jf. Epland og Kirkeberg 2002). Selv om vi hadde fjernet disse frafallsproblemerkene, er det ikke sannsynlig at hovedkonklusjonen ville blitt en annen. Det er viktig å huske at når vi studerer inntektsfattigdom slik som det er gjort her, inkluderer vi *alle* med inntekt under fattigdomsgrensen, ikke bare de som vi kan kalle de synlig fattige. Grupper som rusmiddelmissbrukere og hjemløse ville i denne sammenhengen bli så små at de ikke ville gjøre store utslag i det totale bildet, selv om vi altså hadde klart å inkludere dem i våre datamaterialer.

Et tredje alternativ kunne være å konkludere med at vi ikke har "ekte" fattige i Norge. Hvis vår bekymring for fattigdom i stor grad er en bekymring for dårlige levekår og svake sosiale relasjoner, kunne vi tolke data dit hen at folk ikke egentlig har disse fattigdomsproblemene i Norge, og at de dermed heller ikke kan kalles fattige. Vi vil hevde at dette ville være en feiltolkning og heller legge vekt på tre andre forhold.

Fattige har dårligere materielle kår enn andre

For det første er det en sammenheng mellom fattigdom og dårlige materielle levekår. Selv om ikke det store flertallet av fattige bor dårlig, har problemer med daglig økonomi eller mangler sentrale forbruks-goder, er de gjennomgående dårligere stilt enn de som ikke er fattige. Det er heller ikke usannsynlig at sammenhengen ville vært sterkere om vi hadde sett på andre former for materielle levekår. Hvis vi godtar at fattigdom er et relativt fenomen, og at problemet er at folk blir hengende langt etter i velstandsutviklingen, er det ikke sikkert at forhold som tilgang til fryser og det å ikke bo trangt er det som skiller fattige fra ikke-fattige. Tvert i mot er den generelle levestandarden så høy i Norge at det ikke lenger er på disse områdene de relative materielle forskjellene gjør seg gjeldende. I rike land som Norge er det andre sider ved forbruk og levestandard som skiller fattige fra andre. Hadde vi hatt samme informasjon om folks ferie- og fritidsvaner, deres mulighet til å fornye utslitte forbruksartikler e.l., ville kanskje bildet vært et annet.

Glidende overganger mellom fattig og ikke-fattig

For det andre er det også en sammenheng mellom inntektsfattigdom og sosiale forhold. Selv om ikke fattige skårer dårligere enn andre på alle de valgte variablene, har de en del sosiale problemer. I andre studier av folks sosiale relasjoner er dessuten konklusjonen at inntektsnivå har betydning for sosial kontakt. Barstad (2000) har påvist at de med lav inntekt har større sannsynlighet for å være sosialt isolert enn de med høy inntekt. At vi ikke finner en like klar sammenheng mellom *fattigdom* og sosiale relasjoner, kan iallfall delvis forklares med forskjellen på å se på forholdet mellom sosiale relasjoner og ett bestemt inntektskutt, og å se forholdet mellom sosiale relasjoner og grovere kategorier av ulike inntektsnivåer. Innenfor fattigdomsforskningen har det vært mange diskusjoner omkring fastsettelsen av fattigdomsgrensen, og et foøy:rhoild som har vært problematisert, er at det er en glidende overgang mellom det å være fattig og det å ikke være fattig. Det

¹ I en spørreundersøkelse i 1998 er over 80 prosent av befolkningen enige i at det finnes fattige i Norge (Flaa og West Pedersen 1999).

² For en nærmere diskusjon av fattigdomsbegrepet henvises for eksempel til Fløtten 1999, Fløtten mfl. 2001, Pedersen 2001.

³ For å få et riktig bilde av den økonomiske situasjonen i flerpersonshusholdninger, har det blitt tatt hensyn til stordriftsfordeler ved å basere seg på den såkalte OECD86-ekvivalensskalaen. For en beskrivelse av ekvivalensskalaer, se for eksempel Fløtten 1999.

⁴ Se for eksempel Silver 1994, Burchardt 1999, Halvorsen 2000 eller Fløtten 2003 for en teoretisk diskusjon av eksklusjonsbegrepet.

⁵ Alle EU-land har for eksempel utarbeidet National Action Plans on Social Inclusion (se http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2001/jun/napsincl2001_en.html.)

⁶ Jf. Peter Townsends fattigdomsdefinisjon, som er den oftest benyttede definisjon på fattigdom i den vestlige del av verden (Townsend 1979).

⁷ Data i anonymisert form er stilt til disposisjon gjennom Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Innsamling og tilrettelegging av data ble opprinnelig utført av Statistisk sentralbyrå. Verken Statistisk sentralbyrå eller NSD er ansvarlige for analysene av dataene eller de tolkninger som er gjort her.

⁸ Forskjellen mellom fattiges og ikke-fattiges boforhold er ikke statistisk signifikant på 5 prosent-nivå.

⁹ Forskjellen mellom de fattige og ikke-fattige når det gjelder ensomhet og det å ha en god venn, er ikke statistisk signifikant på 5 prosent-nivå.

¹⁰ Et tilleggs-poeng her, er at det, for mange av de ulike problemene som studeres, er forholdsvis små forskjeller på de fattige og ikke-fattiges situasjon (jf. figur 7.1, Eurostat 2003).

Referanser

Andersen, Arne S. mfl. (1995): *Husholdningenes økonomi*, Statistiske analyser 8, Statistisk sentralbyrå.

Andersen, Arne (1999): *Hvem har det verst?* Samfunnspeilet 3, 1999, Statistisk sentralbyrå.

Atkinson, Anthony B. (2002): *Social indicators*. Oxford: Oxford University Press.

Barstad, Anders (2000): "Hvem er de ensomme og isolerte" i *Tidsskrift for velferdsforskning*, Vol 2., nr. 3.

Berghman, Jos (1995): "Social exclusion in Europe" in G. Room (ed.): *Beyond the Threshold. The Measurement and Analysis of Social Exclusion*, Bristol: The Polity Press.

Burchardt, Tania mfl. (1999): "Social Exclusion in Britain 1991-1995", *Social Policy and Administration*. Vol. 33, No. 3, September, pp: 227-244.

Burchardt, Tania (2000): "Social exclusion – concepts and measurement" in David Gordon and Peter Townsend (eds): *Breadline Europe. The measurement of poverty*. Bristol: The Policy Press.

Epland, Jon og Mads Ivar Kirkeberg (2002): "Hvor stor var din inntekt i fjor?" *Samfunnspeilet* 6, 2002, Statistisk sentralbyrå.

Eurostat (2003): European Social Statistics. Income, poverty and social exclusion. 2nd report. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Flaa, Jardar og Axel West Pedersen (1999): *Holdninger til ulikhet, pensjon og trygd. Resultater fra en spørreundersøkelse*. Fafo-rapport nr. 305, Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.

Fløtten, Tone (1999): *Den norske fattigdommen – problem eller bagatell?* Fafo-rapport nr. 303. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.

Fløtten, Tone, Espen Dahl og Arne Grønningstær (2001): *Den norske fattigdommen: Hvordan arter den seg, hvor lenge varer den og hva kan vi gjøre med den?* Fafo-notat nr. 16, Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.

Fløtten, Tone (2003): *The relationship between poverty and social exclusion*. Keynote speech at the International Research Conference, Marginalization and Social Exclusion, Ålesund/Norway, May 21-23, 2003.

Halleröd, Björn (1995): "The truly poor: direct and indirect consensual measurement of poverty in Sweden", *Journal of European Social Policy* 5:2(111-129).

Halvorsen, Knut (2000): "Sosial eksklusjon som problem – En kritisk vurdering av begrepet sosial eksklusjon, med spesiell referanse til Norge", *Tidskrift for velferdsforskning*, Vol. 3, nr. 3:157-171.

Martin, Claude (1996): "French Review Article: The Debate in France over "Social Exclusion"" *Social Policy & Administration*. Vol. 30, nr. 4: 382-392.

Mayer, Susan E. og Christopher Jencks (1988): "Poverty and the Distribution of Material Hardship", *The Journal of Housing Resources*, xxiv:1, pp 88-113.

Muffels, Ruud mfl. (1992): "A Multi-method approach to monitor the evolution of poverty", *Journal of European Social Policy*, 2:3 pp 193-113.

Nolan, Brian og Christopher Whelan (1996): *Resources, deprivation and poverty*, Oxford: Oxford University Press.

Pedersen, Axel West (2001): *Om fattigdomsbegrepet og dets implikasjoner for praktisk politikk*, Notat til Sosialdepartementets fattigdomshøring, Oslo: Nova.

Statistisk sentralbyrå (2003): "Færre med lav inntekt over tid" *SSBmagasinet* 8.10.2003.

Silver, Hilary (1994): "Social exclusion and social solidarity: Three Paradigms" *International Labour Review*, Vol. 133, nr. 5-6:531-578.

Townsend, Peter (1979): *Poverty in the United Kingdom*. London: Penguin Books.

Whelan, Christopher mfl. (2002): "Multiple deprivation and persistent poverty in the European Union", *Journal of European Social Policy*, 12:2, pp 91-105.

har vist seg umulig å påvise at levekårene synker dramatisk på et gitt punkt i inntektsfordelingen, men som Barstad påviste i sin artikkel om sosial isolasjon, har inntektsnivå en klar betydning for folks sosiale levekår. Økonomiske forhold spiller med andre ord en rolle for ens sosiale relasjoner, men vi finner ikke store forskjeller ved ett bestemt kuttpunkt. Det samme argumentet vil for øvrig gjelde for forholdet mellom fattigdom og materielle levekår.

Fattigdom og sosiale problemer må ses hver for seg

For det tredje er det viktig å ta flerdimensjonaliteten i eksklusjonsbegrepet på alvor. Det at vi ikke finner svært sterke sammenhenger mellom inntektsfattigdom og levekårsproblemer, kan dels henge sammen med noen av de forholdene som allerede er nevnt. Like viktig er det å erkjenne at det at man har elendige levekår på ett område, ikke nødvendigvis går hånd i hånd med elendige levekår på andre områder. En slik konklusjon vil ha betydning for vår forståelse av fattigdom. Hvis vi holder fast ved at fattigdom handler om å ha dårlig økonomi, kan vi ikke la sosiale problemer være en tilleggsforutsetning for å bruke begrepet. Fattigdom er ikke en nødvendig betingelse for å ha sosiale problemer, og sosiale problemer er ikke en nødvendig betingelse for å være fattig.

En slik konklusjon vil også ha betydning for vår forskning på fattigdom og på fattigdomspolitikken. I forskningen må vi ta flerdimensjonaliteten på alvor og finne måter å forholde oss til denne på. Folk kan ha mange kombinasjoner av levekårsulempere, og vi må derfor studere ulike former for levekårsulempere parallelt. Levekårsulempene, og kombinasjonen av disse, vil ramme forskjellige grupper på ulik måte, og vi må se nærmere på hvordan forskjellige befolkningsgrupper opplever materielle og sosiale problemer.

Denne mangfoldige sammensetningen av problemer gir også politiske utfordringer. En gruppe fattige som samtidig er sosialt ekskludert, vil trenge andre former for tiltak enn en gruppe fattige der inntektsmangelen er hovedproblemet. Fattigdomsbekjempelse vil i første rekke handle om å sikre folk en akseptabel inntekt. Myndighetene kan antakelig bare i begrenset grad ta ansvar for at folk, på grunnlag av denne inntekten, faktisk skaffer seg materiell og sosial velferd. For noen grupper vil imidlertid tiltak også mot andre problemer enn inntektsproblemet være påkrevd, så politikken må gjenspeile problemenes mangfoldighet.

